

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ**

Роман ЛИХОГРАЙ

ФОЛЬКЛОРНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ

Навчально-методичні рекомендації

УДК 398:316.485.6](072)

Лих65

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. Олесь НАУМОВСЬКА
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
д-р філол. наук, проф. Ярослав ГАРАСИМ
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

*Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 24 червня 2026 року)*

*Рекомендовано до друку
вченою радою Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 15 від 30 червня 2026 року)*

Лихограй Роман

Лих65 Фольклорна конфліктологія: навч.-метод. рекомендації /
Роман Лихограй. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2026. 32 с.

ISBN 978-966-933-443-5

Видання містить тематичний план лекцій і семінарських занять, завдання для самостійної роботи, контрольні запитання, порівняльні таблиці, творчі та аналітичні завдання, схему типології конфліктів у фольклорі та перелік основних термінів. Матеріали спрямовані на формування умінь ідентифікувати та аналізувати конфліктні структури у фольклорних текстах різних жанрів, розрізняти типи конфліктів за їхніми функціональними та наративними ознаками та застосовувати конфліктологічний понятійно-категоріальний апарат у роботі з фольклорним матеріалом.

Для здобувачів освіти спеціальності В 11 Філологія (за спеціалізацією 09 "Фольклористика") ОС "Магістр" освітньо-професійної програми "Фольклористика, міжкультурна комунікація, іноземна мова".

УДК 398:316.485.6](072)

ISBN 978-966-933-443-5

© Лихограй Роман, 2026

**© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2026**

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНИ "ФОЛЬКЛОРНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ"

Курс "Фольклорна конфліктологія" є освітнім компонентом магістерської програми зі спеціалізації "Фольклористика" і спрямований на формування у здобувачів цілісного уявлення про конфлікт як базову антропологічну, соціальну та наративну категорію фольклорної традиції. Дисципліна належить до циклу обов'язкових і логічно доповнює базові курси з "Сучасний фольклористичний дискурс", "Сучасний фольклор", "Світовий фольклор", "Суб'єктно-образна система фольклору", "Міжкультурна комунікація: теорія та практика" та "Методи аналізу фольклорного зразка".

Дисципліна "Фольклорна конфліктологія" складається з 3 кредитів ECTS і відповідно має загальну кількість годин – 90 з них: лекційних – 18 годин, семінарських – 27 годин, самостійної роботи – 45 годин.

Актуальність дисципліни

Актуальність зумовлена, загальним розвитком конфліктологічних студій у гуманітаристиці, а також потребою осмислення фольклорних явищ в умовах сучасного суспільного досвіду війни, кризи ідентичності та культурної трансформації.

Курс побудований на засадах міждисциплінарності: фольклористичний аналіз поєднується з підходами соціальної антропології, конфліктологічної теорії (Й. Галтунг, Л. Козер, Б. Мюллер), гендерних студій та аналізу дискурсу. Обов'язковим складником навчання є самостійне польове мікродослідження, яке розвиває навички сучасної польової фольклористики й рефлексивного ставлення до матеріалу.

Навчально-методичні рекомендації" містять: загальну характеристику дисципліни, тематичний план, деталізований зміст тем із питаннями лекцій і семінарів, завдання для самостійної роботи, контрольні запитання, рекомендовану літературу, схему оцінювання, порівняльні таблиці, творчі завдання та перелік основних термінів.

Мета дисципліни

Сформувати у здобувачів вищої освіти системне розуміння конфлікту як антропологічної та наративної категорії в контексті фольклорної традиції; розвинути навички конфліктологічного аналізу фольклорних текстів різних жанрів.

Завдання дисципліни

- ✓ ознайомити з міждисциплінарною методологією конфліктології та її застосуванням у фольклористичних студіях;
- ✓ навчити виявляти та класифікувати конфліктні структури у фольклорних текстах (казка, епос, пісня, прислів'я, анекдот та ін.);
- ✓ розвинути вміння аналізувати функції конфлікту як рушійної сили фольклорного сюжету та соціального регулятора;
- ✓ забезпечити знання про способи медіації й розв'язання конфліктів, зафіксованих у фольклорній традиції (ритуали, вербальна магія, гумор);
- ✓ сформувати навички самостійного польового дослідження конфліктного дискурсу у сучасному середовищі.

Попередні вимоги

До початку вивчення дисципліни здобувачі мають знати основний жанровий спектр українського фольклору; вміти здійснювати текстологічний та функціональний аналіз фольклорних зразків; мати навички польового запису і роботи з архівними джерелами.

Компетентності та результати навчання

Програма спрямована на формування таких компетентностей:

- ✓ **ЗК 3.** Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- ✓ **ЗК 7.** Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.
- ✓ **ФК 3.** Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філології.
- ✓ **ФК 7.** Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.
- ✓ **ФК 9.** Здатність ефективно редагувати переклади, створені штучним інтелектом або автоматизованими програмами, з

урахуванням граматичної, стилістичної, лексичної та культурної відповідності тексту.

Після успішного завершення курсу здобувач/ка зможе:

- ✓ пояснювати теоретичні засади конфліктології у їх зв'язку з фольклористикою та антропологією;
- ✓ ідентифікувати типи конфліктів у текстах різних жанрів;
- ✓ застосовувати структурний, семіотичний та антропологічний підходи до аналізу конфліктного фольклору;
- ✓ проводити польове мікродослідження конфліктного наративу та оформлювати звіт;
- ✓ критично осмислювати сучасний воєнний і кризовий фольклор у перспективі конфліктологічного аналізу.

ІІ. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Лекції	Семінари	СРС	Разом
1	Конфліктологія як наука: загальні засади. Фольклорний вимір конфлікту	2	2	8	12
2	Конфлікт у системі фольклорного тексту: типологія та структура	2	2	8	12
3	Агресія, насильство та їх відображення у фольклорі	2	2	8	12
4	Фольклор як медіатор конфлікту: примирення, жалоби, прокляття	2	2	8	12
5	Воєнний фольклор і конфлікт: від архаїки до сучасності	2	2	9	13
6	Сміховий вимір конфлікту: анекдот, сатира, травестія	2	2	9	13
7	Гендерний конфлікт у фольклорі	2	2	12	16
	РАЗОМ	14	14	62	90

ІІІ. ЗМІСТ ТЕМ: ЛЕКЦІЇ, СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ, КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ, РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

У цьому розділі деталізовано перелік питань, винесених на лекційні заняття, подано теми семінарів із переліком питань для обговорення, завдання для самостійної роботи та контрольні запитання. До кожної теми подано список рекомендованої літератури.

ТЕМА 1

Конфліктологія як наука: загальні засади. Фольклорний вимір конфлікту

Питання лекцій

- ✓ Предмет і завдання конфліктології. Основні наукові підходи (Л. Козер, Й. Галтунг).
- ✓ Конфлікт як антропологічний феномен: структурна, функціональна та комунікативна моделі.
- ✓ Конфліктний потенціал традиційної культури. Фольклор як поле реалізації та регуляції соціального конфлікту.
- ✓ Фольклористика та конфліктологія: міждисциплінарні точки перетину.

Семінарське заняття

Тема: Конфлікт у фольклорному тексті: методологічний інструментарій

- ✓ Що таке конфлікт у розумінні конфліктологічної теорії та як ця дефініція адаптується до фольклорного матеріалу?
- ✓ Функції конфлікту за Л. Козером: інтегративна, комунікативна, сигнальна – на прикладах фольклорних текстів.
- ✓ Поняття "вертикального" і "горизонтального" насилля за Галтунгом та їхня проекція на образну систему фольклору.
- ✓ Лихограй Р. В. "Політичний фольклор" (2021): концепція дослідника та методологічна база для конфліктологічних студій.

Завдання для самостійної роботи

✓ Опрацювати та законспектувати вступний розділ підручника Р. Лихограя "Політичний фольклор" (Київ, 2021).

✓ Скласти дефінітивний глосарій (10 понять): конфлікт, агресія, медіація, насилля, антагоніст, трикстер, фольклорна комунікація, субверсія, катарсис, ритуал.

✓ Підготувати усне повідомлення (3–5 хв.) про один із теоретичних підходів конфліктологічної теорії та знайти приклад фольклорного тексту, що ілюструє цей підхід.

Контрольні запитання

1. Як визначають поняття конфлікту Л. Козер, Й. Галтунг та Б. Мюллер? У чому відмінність між цими підходами?

2. Чим конфліктологічна категорія "агресії" відрізняється від антропологічної категорії "насилля"?

3. Які функції виконує конфлікт у системі традиційної культури?

4. Як Р. Лихограй трактує конфліктний потенціал фольклору в "Політичному фольклорі"?

5. Які методи виявлення конфлікту у фольклорному тексті Ви можете назвати?

6. Що таке "структурне насилля" за Галтунгом і чи можна простежити його відображення у фольклорних жанрах?

Рекомендована література

Івановська, О. (2012). *Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів*. Експрес-Поліграф.

Лихограй, Р. В. (2021). *Політичний фольклор: підручник*. Київ: Інститут філології КНУ. 180 с. <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/6347>

Coser, L. A. (1956). *The Functions of Social Conflict*. New York: Free Press. <https://archive.org/details/functionsofsocia0000cose/page/n7/mode/2up>

Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291–305. <https://doi.org/10.1177/0022343390027003005>

Cashman, G. (2014). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict* (2nd ed.). Lanham: Rowman & Littlefield.

Noyes, D. (2012). The social base of folklore. In R. F. Bendix & G. Hasan-Rokem (Eds.), *A Companion to Folklore* (pp. 13–39). Malden: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118379936.ch1>

Utley, F. L. (1952). Conflict and Promise in Folklore. *The Journal of American Folklore*, 65(256), 111–119. <https://doi.org/10.2307/536878>

ТЕМА 2

Конфлікт у системі фольклорного тексту: типологія та структура

Питання лекцій

✓ Структурні моделі конфлікту у фольклорному наративі: бінарні опозиції, актантна схема (А. Ж. Греймас), наративні програми.

✓ Типологія конфліктів: міжособистісний, міжгруповий, людина – надприродне / природа.

✓ Конфлікт як сюжетоутворювальна вісь: герой / антагоніст, свій / чужий.

✓ Образ антагоніста в українських народних думках і героїчному епосі (за Лихограєм, розд. 2.2).

✓ Конфлікт у ліриці та малих жанрах: прислів'я, загадка, коломийка.

Семінарське заняття

Тема: Структурний аналіз конфліктного тексту

✓ Актантна модель конфлікту: Суб'єкт – Об'єкт – Відправник – Одержувач – Помічник – Ворог. Практичний аналіз обраного тексту.

✓ Образ ворога та образ героя в думках і баладах: порівняльна характеристика.

✓ "Свій – чужий" як конфліктна опозиція в анекдоті та неказковій прозі (за Лихограєм, розд. 2.3).

✓ Конфліктна функція малих жанрів: прислів'я як кодування соціального конфлікту.

Завдання для самостійної роботи

✓ Проаналізувати розділ 2.2 підручника Р. Лихограя ("Образ ворога і героя в героїчному епосі українців"); виписати 5–6 ключових тез.

✓ Здійснити актантний аналіз однієї думи або балади (на вибір); подати схему у вигляді таблиці.

✓ Укласти тематичний блок (10–15 текстів) прислів'їв, що відображають соціальний або гендерний конфлікт; коротко прокоментувати.

Контрольні запитання

1. Що таке актантна модель і яке місце в ній займає конфлікт?
2. Які основні типи антагоністів виокремлює Р. Лихограй в "Політичному фольклорі"?
3. Як реалізується конфліктна бінарна опозиція "свій / чужий" у казці, думі та анекдоті?
4. Чим відрізняється конфліктна функція великих і малих жанрів фольклору?
5. Що таке "наративна програма" і як вона пов'язана з конфліктним рухом сюжету?
6. Як образ антагоніста трансформується від архаїчного до сучасного фольклору?

Рекомендована література

Гарасим, Я. (2006). Політичні жанри фольклору (ідейний конструктивізм та естетика народної сатири). *Вісник ЛНУ. Серія філологічна*, 37, 124–129.

Лихограй, Р. В. (2021). *Політичний фольклор* (розд. 2.2–2.3). Київ: Інститут філології КНУ.

Росовецький, С. (2008). *Український фольклор у теоретичному висвітленні*. Київ: КНУ. (С. 45–120).

Greimas, A. J. (1983). *Structural Semantics: An Attempt at a Method* (D. McDowell, R. Schleifer, & A. Velie, Trans.). Lincoln: University of Nebraska Press. (Pp. 197–221).

Dundes, A. (1964). *The Morphology of North American Indian Folktales*. Helsinki: Folklore Fellows Communications.

ТЕМА 3

Агресія, насильство та їх відображення у фольклорі

Питання лекцій

- ✓ Поняття агресії та насильства в антропологічній перспективі. Ритуалізоване насилля як регулятивний механізм.
- ✓ Жорстокість у казковій прозі: психоаналітичні та функціональні інтерпретації.
- ✓ Прокляття, лайка, злослів'я як форми вербальної агресії у фольклорі: жанрова специфіка та прагматика.
- ✓ Насилля в думах, баладах і воєнній ліриці: образотворення та ідеологічна функція.
- ✓ Конструювання образу ворога як форма символічного насильства.

Семінарське заняття

Тема: Вербальна агресія у фольклорі: жанри і функції

- ✓ Прокляття як жанр: структура, адресат, функція. Аналіз 2–3 текстів.
- ✓ Лайка та дражнилка як форми ескалації конфлікту в малих жанрах.
- ✓ Образ "ворога" в сучасному фольклорі доби повномасштабного вторгнення: наступність і трансформація архаїчних моделей.
- ✓ Де проходить межа між "агресивною" функцією фольклорного тексту та його захисною магічною функцією?

Завдання для самостійної роботи

- ✓ Укласти корпус (15–20 текстів) вербальних агресивних форм одного жанру (прокляття або дражнилки); здійснити функціональний аналіз.
- ✓ Підготувати реферат (3–4 стор.): "Образ ворога в сучасному воєнному фольклорі: наступність або трансформація?"

Контрольні запитання

1. Яку функцію виконує ритуалізоване насилля в традиційній культурі?

2. Чим відрізняється прокляття від замовляння з погляду конфліктологічного аналізу?

3. Як трактується жорстокість у казці у функціональному підході?

4. Які архаїчні образи ворога актуалізуються у сучасному воєнному фольклорі?

5. Що таке "символічне насилля" і як його можна виявити у фольклорному тексті?

6. Яку роль відіграє вербальна агресія у регуляції соціальних конфліктів?

Рекомендована література

Зубрицька, М. (Ред.). (2001). *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* Львів: Літопис.

Кузьменко, О. (2018). *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн).* Львів: Інститут народознавства НАН України. (С. 44–112).

Лихограй, Р. В. (2021). *Політичний фольклор* (розд. 2.2 – образ ворога в епосі). Київ: Інститут філології КНУ.

Dundes, A. (Ed.). (1965). *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. (Pp. 269–295 – "On the Psychology of Folk Narrative").

Girard, R. (1977). *Violence and the Sacred* (P. Gregory, Trans.). Baltimore: Johns Hopkins University Press. (Pp. 1–38).

Noyes, D. (2012). The social base of folklore. In R. F. Bendix & G. Hasan-Rokem (Eds.), *A Companion to Folklore* (pp. 13–39). Malden: Wiley-Blackwell.

ТЕМА 4

Фольклор як медіатор конфлікту: примирення, жалоби, прокляття

Питання лекцій

✓ Поняття медіації у конфліктології та його антропологічні еквіваленти.

- ✓ Голосіння (плач) як перехідна форма між конфліктом і катарсисом: структура, функція, жанрові особливості.
- ✓ Ритуали примирення, вибачення та відновлення стосунків у фольклорній традиції.
- ✓ Трикстер і мудрець як медіаторні постаті у фольклорному тексті.
- ✓ Жанр "сварки" і "змагання" в пісенно-театральній традиції.

Семінарське заняття

Тема: Голосіння як конфліктний і медіаторний текст

- ✓ Структура голосіння: зачин, звернення, плач-нарратив, кінцівка. Аналіз 2–3 текстів.
- ✓ Похоронне і весільне голосіння: спільне і відмінне в конфліктному аспекті.
- ✓ Жінка-медіаторка у фольклорному тексті: образ, функція, моделі поведінки.
- ✓ Рольова вправа: "ритуальне замирення" на матеріалі весільних формул (робота в малих групах).

Завдання для самостійної роботи

- ✓ Здійснити аналіз 3–5 текстів голосінь або весільних пісень із конфліктним сюжетом; реферат (3–4 стор.).
- ✓ Знайти у фольклорних збірниках 3–5 прикладів ритуальних формул примирення або прощення; описати контекст їх функціонування.

Контрольні запитання

1. Що таке медіація і які її фольклорні еквіваленти?
2. Яку конфліктологічну функцію виконує голосіння?
3. Як реалізується катарсис у жанрі голосіння?
4. Які постаті виконують медіаторну роль у фольклорному тексті?
5. У чому специфіка весільного обряду як регульованої конфліктної ситуації?
6. Чим обрядова "сварка" відрізняється від реального конфлікту?

Рекомендована література

Борисенко, В. (1988). *Весільні обряди та звичаї на Україні*. Київ: Наукова думка. (С. 87–134).

Коваль-Фучило, І. (Упоряд.). (2012). *Голосіння*. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

Коваль-Фучило, І. М. (2014). *Українські голосіння: антропологія традиції, поетика тексту*. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

Oring, E. (2003). *Engaging Humor*. Urbana: University of Illinois Press. (Pp. 43–68 – humor as release valve).

Turner, V. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine. (Pp. 94–130).

van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). Chicago: University of Chicago Press.

ТЕМА 5

Воєнний фольклор і конфлікт: від архаїки до сучасності

Питання лекцій

✓ Воєнний фольклор: дефініція, жанровий спектр, хронологія.

✓ Архаїчні форми воєнного конфлікту в думах та героїчних піснях.

✓ Фольклор Першої та Другої світових воєн: трансформація образів і жанрів.

✓ Фольклор Революції гідності та збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (за Лихограєм, розд. 3.2).

✓ Сучасний воєнний фольклор в умовах повномасштабного вторгнення: меми, частівки, анекдоти, некролог-вірші.

✓ Проблема документації й архівації кризового фольклору: етичні та методологічні виклики.

Семінарське заняття

Тема: Сучасний воєнний фольклор: аналіз і документація

✓ Жанровий спектр воєнного фольклору 2022–2025 рр.: що і як з'являється та чому?

✓ Образи ворога і захисника в сучасних меми, частівках, анекдотах: порівняння з архаїчними моделями (за Лихограєм).

✓ Рефлексія польової роботи: як фіксувати живий фольклор під час кризи? Де проходить межа між документацією і пропагандою?

✓ Обговорення студентських мікродосліджень: підготовка до здачі звіту.

Завдання для самостійної роботи

✓ Підібрати та здійснити первинний аналіз корпусу (10–15 одиниць) сучасних фольклорних текстів воєнної тематики; описати умови побутування.

✓ Підготувати усну доповідь (5–7 хв.): "Жанрова еволюція образу ворога від дум XVII ст. до сучасних мемів".

Контрольні запитання

1. Які жанрові форми охоплює поняття "воєнний фольклор"?
2. Як трансформується образ ворога від архаїчного епосу до сучасного цифрового фольклору?

3. Які методологічні та етичні проблеми виникають при документації фольклору в зоні конфлікту?

4. Що таке "фольклор опору" і які його жанрові форми?

5. Як пояснює Лихограєв механізми "трансляції" сучасного воєнного фольклору?

6. Яку функцію виконує гумор у воєнному фольклорі?

Рекомендована література

Івановська, О. (2023). Фольклорний ресурс національної культури як ідеологічна платформа прямостояння українців у війні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2(34), 54-58. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.10>

Кирчів, Р. (2010). *Двадцять століття в українському фольклорі*. Львів: Інститут народознавства НАН України. (С. 310–420).

Кузьменко, О. (2009). *Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність*. Львів: Інститут народознавства НАН України.

Кузьменко, О. (2018). *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн)*. Львів: Інститут народознавства НАН України.

Лихограй, Р. В. (2021). *Політичний фольклор* (розд. 3.2 – "Шляхи реалізації та трансляції"). Київ: Інститут філології КНУ.

Bausinger, H. (1990). *Folk Culture in a World of Technology* (E. Dettmer, Trans.). Bloomington: Indiana University Press. (Pp. 103–142).

ТЕМА 6

Сміховий вимір конфлікту: анекдот, сатира, травестія

Питання лекцій

✓ Теорії комічного у проекції на фольклор: інконгруентна, перевернення, звільнення.

✓ Анекдот як мікронаратив конфлікту: структура, пуант, типологія конфліктних пар (за Лихограєм, розд. 2.3).

✓ Етнічні стереотипи в анекдоті як форма конфлікту "свій – чужий".

✓ Сатиричні жанри: небилиця, пародія, травестія, дражнилка, коломийка.

✓ "Чорний гумор" у кризових ситуаціях: функції та межі.

✓ Сміховий вимір у сучасному цифровому фольклорі: мем як жанр.

Семінарське заняття

Тема: Анекдот як конфліктний жанр: структурний і функціональний аналіз

✓ Типологія конфліктних пар в анекдоті: влада/народ, своє/чуже, розум/дурість.

✓ Пуант як момент розв'язання конфлікту або його парадоксального загострення.

✓ "Чорний гумор" часів збройного конфлікту: форма захисту чи деградація?

✓ Аналіз 5–7 текстів сучасних анекдотів з воєнної доби за схемою: конфліктна пара → тип конфлікту → функція.

Завдання для самостійної роботи

✓ Підготувати реферативний аналіз розд. 2.3 підручника Лихограя ("Етнічний стереотип як політичний детермінант текстотворення анекдоту та неказкової прози").

✓ Порівняльний аналіз функцій "темного гумору" у двох різних кризових контекстах (напр., Голодомор / сучасна війна): есе 2–3 стор.

Контрольні запитання

1. Яку роль відіграє пуант у структурі конфліктного анекдоту?
2. Як Р. Лихограй пояснює функцію етностереотипу в анекдоті?
3. Чи є сміх формою агресії? Обґрунтуйте на фольклорному матеріалі.

4. Що таке "карнавальна інверсія" і як вона пов'язана з конфліктом?

5. Яка специфіка мему як форми "темного гумору" у порівнянні з традиційним анекдотом?

6. Як сатиричні жанри виконують функцію "соціального клапану"?

Рекомендована література

Кімакович, І. (2006). *Фольклорний анекдот як жанр*. Київ: ІМФЕ. (С. 10–60; 78–115).

Лисюк, Н. (2005). Фольклор як політична зброя. *Слово і час*, 11, 65–71. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/5ddcb23f-3066-48e6-953f-d3029b778586>

Лихограй, Р. В. (2021). *Політичний фольклор* (розд. 2.3 – "Етнічний стереотип як політичний детермінант текстотворення анекдоту та неказкової прози"). Київ: Інститут філології КНУ.

Davies, C. (1990). *Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis*. Bloomington: Indiana University Press. (Pp. 1–32).

Oring, E. (2003). *Engaging Humor*. Urbana: University of Illinois Press. (Pp. 1–42). <https://archive.org/details/engaginghumor0000orin>

ТЕМА 7

Гендерний конфлікт у фольклорі

Питання лекцій

- ✓ Гендер і влада у фольклорному тексті: феміністична фольклористика і постколоніальний підхід.
- ✓ Жінка як агентка та жертва конфлікту. Гендерні ролі у казці, думі, баладі, прислів'ї.
- ✓ Образ "сильної жінки" vs. "покірної жінки": нормативне і субверсивне в гендерному фольклорному конфлікті.
- ✓ Гендерний конфлікт у весільному обряді: боротьба за тіло, ім'я, ідентичність.
- ✓ Сучасні трансформації гендерних конфліктних моделей: від "баби-яги" до "кіберфеміністки".

Семінарське заняття

Тема: Фінальна конференція-презентація мікродосліджень

- ✓ Студенти представляють мікродослідження (5–7 хв. кожен): тема, матеріал, конфліктологічний аналіз, висновки.
- ✓ Групова дискусія: що таке гендерний конфлікт у сучасному фольклорі? Чи змінилися моделі?
- ✓ Підведення підсумків курсу: найважливіші поняття, методи, результати.

Завдання для самостійної роботи

- ✓ Доопрацювання та остаточна здача мікродослідження (звіт 4–6 стор. + транскрипти записів або скріншоти матеріалів).
- ✓ Написання підсумкового рефлексивного есе "Що дав мені курс: три ключові відкриття" (1–2 стор.).
- ✓ Підготовка до заліку: повторення термінологічного апарату (глосарій), теорій і жанрового матеріалу.

Контрольні запитання

1. Що таке феміністична фольклористика і які її ключові методологічні засади?
2. Як реалізується гендерний конфлікт у структурі весільного обряду?

3. Які моделі жіночої агентності представлені у фольклорних жанрах?

4. У чому специфіка гендерного конфлікту в прислів'ях та приказках?

5. Як образ жінки-воїна трансформується від архаїчного до сучасного фольклору?

6. Чи відображає сучасний фольклор зміни гендерних ролей під час збройного конфлікту?

Рекомендована література

Борисенко, В. (1988). *Весільні обряди та звичаї на Україні*. Київ: Наукова думка.

Кімакович, І. (2006). *Фольклорний анекдот як жанр*. Київ: ІМФЕ. (С. 78–115 – гендерні стереотипи в анекдоті).

Коваль-Фучило, І. М. (2014). *Українські голосіння: антропологія традиції, поетика тексту*. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. (Жінка-виконавиця як медіатор і агентка конфлікту).

Hollis, S. T., Pershing, L., & Young, M. J. (Eds.). (1993). *Feminist Theory and the Study of Folklore*. Urbana: University of Illinois Press. (Pp. 3–65).

Turner, K., & Greenhill, P. (Eds.). (2012). *Transgressive Tales: Queering the Grimms*. Detroit: Wayne State University Press. (Pp. 1–24 – "Introduction: Once Upon a Queer Time").

Zipes, J. (2006). *Fairy Tales and the Art of Subversion* (2nd ed.). New York: Routledge.

Додаткова рекомендована література (для поглибленого вивчення)

Ben-Amos, D. (1971). Toward a definition of folklore in context. *Journal of American Folklore*, 84(331), 3–15. <https://doi.org/10.2307/539729>

Bendix, R. F., & Hasan-Rokem, G. (Eds.). (2012). *A Companion to Folklore*. Malden: Wiley-Blackwell.

Bauman, R. (1977). *Verbal Art as Performance*. Rowley, MA: Newbury House.

Zipes, J. (1994). *Fairy Tale as Myth / Myth as Fairy Tale*. Lexington: University Press of Kentucky.

IV. ПОРІВНЯЛЬНІ ТАБЛИЦІ

Таблиця 1

Типологія конфліктів у фольклорі

Тип конфлікту	Жанрова реалізація	Функція у тексті	Спосіб розв'язання
Міжособистісний (любівний, родинний)	Балада, лірична пісня	Рушійна сила сюжету	Трагедія, примирення або втеча
Людина – надприродне	Замовляння, демонологічна неказкова проза, чарівна казка	Захисна магія	Ритуальне подолання
Соціальний (нерівність, влада)	Анекдот, сатирична пісня, прислів'я та прикази	Субверсивна, критична	Сміхова інверсія ієрархії
Міжгруповий (свій – чужий)	Ліро-епос (дума, балада, історична пісня, сучасні воєнні пісні), казка, легенда, переказ, сучасний воєнний наратив	Ідентифікаційна, мобілізаційна	Перемога героя або трагічна загибель
Гендерний	Балада, весільна пісня, прислів'я	Нормативна або субверсивна	Підкорення або хитрість

Таблиця 2

Вербальні жанри медіації та агресії: порівняльні ознаки

Ознака	Прокляття	Голосіння	Замовляння	Анекдот
Спрямованість	На ворога / агресора	Всередину (Я і Бог)	На об'єкт зняття зла	На соціальну мішень
Функція	Агресивна, захисна	Катартична, медіаторна	Захисна, регулятивна	Субверсивна, психологічна
Тональність	Гнів, ненависть	Скорбота, трагізм	Концентрація, нейтральна	Іронія, сміх
Адресат	Зовнішній (ворог)	Бог, померлий, громада	Надприродні сили	Влада, стереотип
Розв'язання конфл.	Покарання ворога	Примирення з втратою	Нейтралізація загрози	Символічна інверсія

Таблиця 3

Образ ворога в українському фольклорі: хронологічна еволюція

Доба	Основний тип ворога	Жанровий вираз	Ключові образи
Архаїчна (до XVI ст.)	Хтонічний / природний	Замовляння, легенда, магічна казка	Дракон, відьма, Кошій
Козацько-гетьманська (XVI–XVIII ст.)	Зовнішній завойовник	Думи, балади, історичні пісні	Ворог-бусурмен, польський пан
XIX – поч. XX ст.	Соціальний / національний	Сатиричні пісні, анекдот	Цар, поміщик, жандарм
Радянська доба	Класовий / ідеологічний	Частівка, тюремний фольклор	Провокатор, доносник, бюрократ
Сучасність (від 2014)	Геополітичний / гібридний	Мем, анекдот, частівка, пісня	Ворог-окупант, пропагандист

V. ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Одним із перших українських науковців, який звернув увагу на політичний складник фольклорного тексту, був:

- а) М. Номис
- б) М. Костомаров
- в) О. Потебня
- г) В. Антонович

2. Уперше термін "політичний" у контексті фольклору вводить у вітчизняну науку:

- а) І. Франко
- б) М. Костомаров
- в) М. Драгоманов
- г) К. Грушевська

3. Принцип майбутнього контекстного підходу до фольклорного тексту застосував:

- а) В. Антонович
- б) М. Драгоманов
- в) М. Грушевський
- г) І. Франко

4. М. Драгоманов поняття "громади" наближає до поняття "держави" на основі дослідження:

- а) пісенного фольклору
- б) паремій
- в) неказкової прози
- г) анекдотів

5. Соціологічний підхід до вивчення фольклорних текстів використовує:

- а) В. Антонович
- б) Г. Булашев
- в) М. Чубинський
- г) М. Грушевський

6. А. Дандес вказує, що "об'єднавчим фактором" для формування етнічного стереотипу може бути:

- а) соціальне походження
- б) релігійна приналежність
- в) рід занять
- г) будь-що з вищеназваного

7. На тенденцію до політичного конфлікту через побутову сферу в анекдоті вказує:

- а) М. Номис
- б) Г. Булашев
- в) В. Гнатюк
- г) С. Килимник

8. С. Килимник виокремлює тексти з "політичним забарвленням" серед:

- а) колядок
- б) веснянок
- в) купальських пісень
- г) жнивварських пісень

9. "Найчутливішим і найоперативнішим щодо сприйняття і реагування на події часу" Р. Кирчів називає жанр:

- а) загадки
- б) анекдоту
- в) історичної пісні
- г) коломийки

10. Яка з цих ознак не є характерною для політичного фольклору?

- а) швидка деактуалізація
- б) стереотипізація
- в) сатиричність
- г) наявність фантастичних мотивів

11. Конфліктологія як окремий науковий напрям сформувалася у:

- а) першій половині XIX ст.
- б) 1950–60-х роках XX ст.
- в) на початку XX ст.
- г) у 1980-х роках XX ст.

12. Поняття "конфліктний текст" у фольклористиці передбачає:
- а) текст, що містить ненормативну лексику
 - б) текст, у якому зафіксовано або розігрується зіткнення інтересів, цінностей чи ідентичностей
 - в) текст, що виник під час збройного протистояння
 - г) текст із невизначеною жанровою приналежністю
13. Яка структурна модель конфлікту є базовою для більшості фольклористичних досліджень?
- а) тріадична (агресор – жертва – медіатор)
 - б) бінарна (свій – чужий)
 - в) лінійна (причина – подія – наслідок)
 - г) циклічна (провина – покарання – примирення)
14. Прокляття у фольклорі з погляду конфліктології є:
- а) суто релігійним явищем
 - б) вербальним актом агресії, що функціонує як заміщення фізичного насилля
 - в) формою примирення
 - г) жанром, не пов'язаним із конфліктом
15. Жанр голосіння (жалоби) виконує у контексті конфліктології функцію:
- а) ескалації конфлікту
 - б) символічного перенесення втрати у ритуальний простір і зняття деструктивної напруги
 - в) маніфестації агресії
 - г) документування воєнних подій
16. Принцип "козацького" травестійного сміху досліджував:
- а) В. Пропп
 - б) М. Бахтін
 - в) І. Котляревський як практик, М. Бахтін як теоретик
 - г) К. Леві-Строс
17. Воєнний фольклор відрізняється від політичного насамперед:
- а) відсутністю сатиричного елементу
 - б) тим, що виникає виключно серед військових
 - в) фокусом на екзистенційному досвіді межевої ситуації (смерть, страх, братерство)
 - г) відсутністю колективного авторства

18. Гендерний конфлікт у казковому фольклорі найчастіше розгортається як:

- а) зіткнення між братами за спадщину
- б) протистояння між матір'ю і мачухою / нареченою і свекрухою
- в) конкуренція між героями за царівну
- г) конфлікт між чоловіком і магічним помічником

19. Поняття "інвектива" у фольклорному тексті означає:

- а) форму привітання в ритуальному контексті
- б) словесний напад, образа, що функціонує як засіб соціального контролю або агресії
- в) архаїчну форму прокляття, звернену до природних стихій
- г) жанрову різноманітність замовляння

20. Яка з перелічених функцій не є типовою для сміхового фольклору в конфліктному контексті?

- а) зняття соціальної напруги
- б) делегітимізація противника
- в) документування фактичних втрат
- г) солідаризація групи через спільний об'єкт висміювання

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Зіставте визначення політичного фольклору, запропоновані М. Драгомановим, І. Франком, Р. Кирчівим. Зробіть висновки щодо еволюції поняття.

2. Визначте ознаки етнічного стереотипу у фольклорних анекдотах. Порівняйте українські, єврейські та російські образи у відповідних текстах.

3. Підготуйте добірку політичних паремій з інтерпретацією: які події чи явища вони репрезентують?

4. Проаналізуйте фольклор Майдану або російсько-української війни: доберіть приклади (пісні, гасла, графіті, мему) та дайте їм характеристику.

5. Створіть короткий польовий звіт: зберіть 3–5 зразків сучасного політичного фольклору у своєму регіоні (вулиця, соціальні мережі, побут) і проаналізуйте їх.

6. Порівняйте пісні історичні й політичні. У чому відмінність жанрів? Наведіть приклади.

7. Проаналізуйте функцію сатири у політичному фольклорі. На якому жанровому матеріалі вона реалізується найповніше?

8. Напишіть аналітичне есе на тему: "Фольклор як форма ненасильницького опору". Використайте приклади з історії України.

9. Дослідіть феномен "гумору під заборонаю" в політичному фольклорі СРСР.

10. Розробіть план польового дослідження сучасного політичного фольклору (мета, методи, джерела, очікувані результати).

11. Проаналізуйте структуру конфлікту в одній українській народній казці: визначте сторони конфлікту, його тип (ціннісний, ресурсний, ідентичнісний), стратегію розв'язання та роль медіатора (якщо є).

12. Доберіть 3–5 прикладів фольклорних прокльонів і жалоб. Порівняйте їхні функції з погляду конфліктології: що вони "роблять" з агресією – спрямовують, трансформують, нейтралізують?

13. Дослідіть відображення гендерного конфлікту в коломийках або частівках: які соціальні ролі закріплені за чоловіком і жінкою, де і як виникає напруга між ними?

14. Зберіть 5–7 зразків сучасного воєнного фольклору (2022–2024 рр.): пісні, меми, гасла, анекдоти. Визначте їхні жанрові ознаки та функції у контексті конфлікту (мобілізаційна, терапевтична, ідентифікаційна тощо).

15. Порівняйте образ "ворога" в українських думках козацького циклу та в сучасному фольклорі російсько-української війни. Які стереотипні риси відтворюються? Які є новими?

16. Напишіть аналітичну замітку (1–1,5 стор.) про функцію чорного гумору у фольклорі воєнного часу: як сміх допомагає спільноті пережити травму?

17. Проаналізуйте один тип ритуального конфлікту в обрядовому фольклорі (наприклад, вулиця на вулицю, парубки проти дівчат на вечорницях, колядники та ін.): яку соціальну функцію він виконував і що відбувалося, коли ритуальні рамки порушувалися?

18. Складіть порівняльну таблицю жанрів фольклору за критерієм "тип конфлікту": оберіть щонайменше 6 жанрів і вкажіть, який конфлікт (соціальний, гендерний, воєнний, ідентичнісний тощо) у них домінує та які стратегії його розв'язання є типовими.

19. Проаналізуйте феномен "ритуальної агресії" в одному з календарних обрядів (Маланка, Купала, Масниця тощо): чи є вона конфліктом у конфліктологічному сенсі, чи радше його профілактикою?

20. Напишіть рефлексивний звіт: які особисті або культурні "конфліктні тексти" (пісні, приказки, казки) ви засвоїли в дитинстві? Яку модель поведінки у конфлікті вони транслиували?

VI. ТВОРЧІ ТА АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Цей розділ містить завдання підвищеного рівня складності для розвитку аналітичного та дослідницького мислення. Вони можуть використовуватися як додаткові форми контролю, матеріал для індивідуальних проєктів або елементи портфоліо.

Завдання 1. "Паспорт конфлікту"

Мета: навчитися самостійно ідентифікувати та описувати конфліктну структуру фольклорного тексту.

Інструкція: отримайте текст (викладач роздає картки або публікує в системі). Заповніть "паспорт":

Параметр	Ваша відповідь та обґрунтування
Жанр (та підвид)	
Тип конфлікту	
Актанти (хто з ким / чим у конфлікті)	
Причина конфлікту	
Функція конфлікту в тексті	
Спосіб розв'язання	
Ключові художні засоби	
Зв'язок із соціальним контекстом	

Завдання 2. "Конфліктний аналіз"

Мета: застосувати актантну модель і конфліктологічний підхід до конкретного тексту.

Інструкція: виберіть одну думу або балади, побудуйте актантну схему (за Ґреймасом), визначте тип конфлікту та простежте, як він розвивається і чим завершується. Письмова робота (2–3 стор.) + схема.

Завдання 3. "Польовий запис: сучасний конфліктний фольклор"

Мета: набути навичок польового дослідження; усвідомити живе побутування конфліктних жанрів.

Інструкція: запишіть від родича, сусіда або знайомого 2–3 тексти, що стосуються конфліктної ситуації (сварка, прокляття, розповідь про ворога, воєнний анекдот тощо). Оформіть звіт:

Елемент запису	Зміст
Ім'я та вік інформанта (можна анонімно)	
Місце й дата запису	
Текст (дослівний, зі збереженням діалектних рис)	
Контекст побутування	
Жанр та обґрунтування	
Тип конфлікту та його функція у тексті	
Паралелі з традиційними фольклорними зразками	
Висновок: чи живий жанр сьогодні?	

Завдання 4. "Воєнний фольклор сьогодення"

Мета: простежити трансформацію конфліктних жанрів у сучасній цифровій культурі.

Інструкція: знайдіть у відкритому доступі (соцмережі, преса, усне мовлення) 10–15 зразків фольклорних текстів воєнного часу (2014–2026 рр.). Класифікуйте їх за жанром і типом конфлікту, напишіть аналітичний нарис (3–4 стор.) за планом:

- ✓ Звідки і як зібрано матеріал.
- ✓ Жанровий склад вибірки.
- ✓ Домінантний тип конфлікту.
- ✓ Образ ворога: порівняння з архаїчними моделями.
- ✓ Функція сміху або скорботи у текстах.
- ✓ Висновок.

VII. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ

Агресія (у конфліктологічному сенсі) – дія або комунікативний акт, спрямований на завдання шкоди іншому суб'єктові; у фольклорі реалізується через прокляття, лайку, дражnilку, сатиру.

Актант – функціональна роль у структурі наративу (за А. Ж. Греймасом): Суб'єкт, Об'єкт, Відправник, Одержувач, Помічник, Ворог; конфлікт визначається відносинами між актантами.

Антагоніст – персонаж або сила, що протистойть головному суб'єктові (герою) у конфліктній структурі; може бути зовнішнім (ворог, чужинець) або внутрішнім (гріх, доля тощо).

Вертикальне насилля (за Й. Галтунгом) – насилля, що виходить від структур влади (держава, ієрархія) до підлеглих; відображається у фольклорі через жанри соціальної сатири та антиавторитарні образи.

Восний фольклор – сукупність фольклорних текстів і практик, що виникають, поширюються або трансформуються в умовах збройного конфлікту; охоплює наративи, пісні, анекдоти, меми, голосіння, прокльони, чутки та ін.

Голосіння (плач) – жанр обрядової словесності, ліро-спічна форма вираження скорботи і втрати; виконує медіаторну функцію між живими й мертвими, між конфліктом і примиренням.

Гендерний конфлікт – зіткнення між нормативними приписами стосовно чоловічої/жіночої ролі та реальною поведінкою персонажів; часто реалізується у фольклорному тексті (весільній драмі, баладі, пареміях та ін.).

Етностереотип – усталена спрощена думка про риси характеру, поведінку або здібності представника певного етносу; у фольклорі функціонує насамперед в анекдоті та неказковій прозі.

Катарсис (у контексті конфліктного фольклору) – психологічне і соціальне очищення через ритуальне (або художній) вираження конфлікту; реалізується у голосінні, обрядовій "сварці", трагічній баладі.

Конфлікт – зіткнення інтересів, цінностей або потреб двох і більше суб'єктів; у фольклористиці – рушійна сила сюжету та соціально-регулятивний механізм.

Медіатор – у конфліктологічному аналізі фольклору – персонаж або жанр, що виконує функцію посередника між конфліктуючими сторонами; типові образи: трикстер, знахарка, мудрець.

Мем (інтернет-мем) – одиниця сучасного цифрового фольклору: зображення + текст, що відтворює, пародіює або субвертує певну культурну норму чи соціальну ситуацію; поширюється за принципом вірального копіювання.

Пуант – несподіваний поворот наприкінці анекдоту, що розв'язує конфліктне напруження через комічне зміщення або парадокс.

Субверсія – підривання офіційного порядку або норми зсередини; у фольклорі реалізується через сміх, пародію, карнавальну інверсію та "чорний гумор".

Трикстер – архетипний персонаж-шахрай, що порушує соціальні норми та ієрархії; часто виступає медіатором конфлікту або агентом субверсії.

Фольклорна комунікація – процес передачі та засвоєння культурних смислів через усне (або цифрове) побутування традиційних текстів у конкретному соціальному контексті.

ЗМІСТ

I. Загальна характеристика дисципліни "Фольклорна конфліктологія"	
II. Навчально-тематичний план дисципліни	
III. Зміст тем: лекції, семінарські заняття, завдання для самостійної роботи, контрольні запитання, рекомендована література	
IV. Порівняльні таблиці.....	
V. Питання та завдання для самоконтролю.....	
VI. Творчі та аналітичні завдання	
VII. Основні терміни.....	

Навчальне видання

ЛИХОГРАЙ Роман

ФОЛЬКЛОРНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ

Навчально-методичні рекомендації

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Обл.-вид. арк. 1,0. Ум. друк. арк. 2,0. Зам. № 226-11838.
Гарнітура Times New Roman. Електронне видання.
Підписано до друку 10.07.26

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua
<http://vpc.knu.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02